

Recensioner

Sven Ove Hansson: *Acceptabel risk?*, Tidens debatt, Stockholm 1982.

I sin bok om acceptabel risk diskuterar Sven Ove Hansson problemen med att fastställa och uppställa gränsvärden för farliga kemiska ämnen. Hur mycket bly skall vi tillåta i blodet? Vi vet ju att för höga halter leder till förändringar av de röda blodkropparnas sammansättning. Vilket är ett acceptabelt gränsvärde för bly? Vilken risk är acceptabel?

Boken inleds med en belysning av gränsvärdenas historia och övergår därefter i en genomgång av olika ämnens möjliga skadeverkningar. De från filosofisk utgångspunkt intressanta frågeställningarna tas upp i de tre avslutande kapitlen och jag skall här endast beröra de tankegångar som kommer fram där.

Den teori om acceptabel risk eller acceptabla gränsvärden som framförs i boken kan något komprimerad beskrivas som följer. Den risk man utsätts för är identisk med den i experimentella undersökningar fastställda sannolikheten för ett för individen skadligt eller negativt utfall. Ett skadligt utfall kan vara allt från hudirritation till lungcancer. Eftersom det är bättre att chansen för lungcancer är en på tiotusen än en på tusen bör man sträva efter att sänka sannolikheten för ett skadligt utfall till en acceptabelt låg nivå. En sådan sänkning av ett gränsvärde skall även ske på ett så rättvist sätt som möjligt. Man bör enligt Hansson inte ensidigt satsa alla resurser på att sänka gränsnivån för ämne A samtidigt som man låter B:s risknivå förbli oförändrat hög. En sänkning av samtliga gränsvärden till samma låga nivå skall eftersträvas. Man bör dock till en början prioritera de mest farliga ämnena. Bakom denna modell ligger bl a tanken om att "man inte kan acceptera stora risker bara därför att så få personer blir utsatta för dem att det förväntade antalet dödsfall blir litet" (s 53).

Om denna teori kan man säga att den på papperet ser väldigt bra och rättvis ut men att bakom denna mormorsfigur döljer sig en verkligt luden varg. Teorin är orealistisk och leder i praktiken till stora orättvisor. Jag skall nedan belysa några av de problem som finns med Hanssons angreppssätt och som framskymtar i ovanstående citat.

Det är givetvis så att vår ekonomi inte tillåter en obegränsad satsning på att sänka gränsvärden eller sannolikheter för att någon skall komma till skada, exempelvis i en trafikolycka. Detta gäller oavsett om vi lever i 80-talets krisekonomi eller i en behagligare tillväxtekonomi. Den ekonomiska begränsningsramens betydelse leder för det första till att vi måste ge upp Kants tankar om att ett människoliv är ovärderligt (saknar ekvivalens) och i stället på ett intelligent sätt försöka nå fram till (monetära) värden som vi kan arbeta med i vår riskkalkyl. Detta gäller givetvis även för olika typer av skador, så som hörselskador, nervskador etc. Noteras bör att dessa värden inte behöver vara absoluta i någon mening utan endast skall utsäga något om hur allvarlig en skada bedöms vara i förhållande till en annan. Förutsatt en sådan värderingsmodell kan vi på ett mera rationellt sätt jämföra risknivån för

olika grupper av individer och således sätta in våra resurser där de bäst behövs. Fördelen med detta angreppssätt är uppenbarligen att vi nu inte endast beaktar sannolikheter för negativa eller skadliga utfall utan jämför riskområden med avseende på deras förväntade skadenivå. En enkel jämförelse med Hanssons teori visar också klart på vikten av att ta en värdering av utfallen under beaktande. Antag att den nuvarande gränsnivån för ämne A, som ger upphov till ögonirritation, är betydligt högre än för ämne B, som är cancerframkallande. Enligt Hanssons modell skall man sträva efter att sänka gränsvärdet för A till B:s nivå (förutsatt att B:s nivå är tillräckligt låg). Men är det inte snarare så att vi bör se till att B:s nivå alltid är betydligt lägre än A:s. Ämne B förorsakar trots allt betydligt allvarligare konsekvenser än ämne A. Men för att avgöra hur mycket lägre denna nivå bör ligga måste dessa ämnens skadeverkningar värdemässigt kunna jämföras. Det verkar också som om Hansson behöver en värdering av de skadliga utfallen för att han skall kunna säga när det är rimligt att börja satsa på att sänka gränsvärdet för ämne A, en förutsättning som inte diskuteras i boken. Det hade således varit en uppenbar fördel om boken innehållit en ingående diskussion av den värderingsproblematik som finns i samband med fastställandet av acceptabla gränsvärden och risknivåer. Utan en sådan diskussion känns det som om vissa av de förslag som framställs i det avslutande kapitlet är gripna ur luften.

Ett annat problem som den ekonomiska begränsningsramen leder till är att en samhällssektors riskproblem inte kan ses som fristående från sannolikheten för skadliga utfall inom andra områden. En relativt låg risknivå inom petrokemisk industri måste hela tiden vägas mot andra yrkesgruppers risknivåer, exempelvis bussförarnas. En fråga som i detta sammanhang förefaller filosofiskt intressant är: Hur skall man dela in samhället i sektorer som kan ligga till grund för såväl risknivåberäkningar som för fördelning av medel för sänkning av befintliga risknivåer? Bör stridsflygare och fallskärmshoppare bilda egna risksektorer jämsides med busschaufförer och präster? En annan fråga är: Hur skall man uppnå en rättvis riskfördelning inom samhället i stort och vad är en rättvis riskfördelning? Vi deltar dagligen i aktiviteter av skilda slag och utsätts för olika risker av olika storlek. Bör det vara så att vi efter dagens slut varit utsatta för samma totala risk eller är det de enskilda sektorernas och situationernas risknivå som räknas? Faktum är att man med lite god vilja redan idag kan beräkna riskvärden för skilda sektorer inom samhället (jämför de ungefärliga siffrorna på s 50 i boken) och om någon tog sig tid att göra detta skulle han eller hon finna att det för närvarande råder allt annat än en rättvis riskfördelning eller värdering av människoliv. En diskussion av och ett svar på ovanstående frågor är ett måste för varje teori om acceptabel risk.

En sak som förbryllar mig är att referenslistan inte innehåller några referenser till åtminstone delar av den omfattande litteratur som finns inom området. En mångfald av såväl teoretiska studier som experimentella arbeten föreligger sedan många år tillbaka i tryck.

Bokens fördelar ligger i att den är lättläst och välskriven. Kanske kan den också dra igång en debatt om vilken typ av handlingsprogram som bör förespråkas då det gäller att beräkna och sänka risknivåer inom olika samhällssektorer. Min kritik är att teorin som den presenteras i boken inte bör ligga till grund för ett sådant

handlingsprogram (jämför förslagen i det avslutande kapitlet). Om teorin skulle tillämpas på detta sätt skulle detta leda till en olycklig situation med en klart orättvis riskfördelning. Det finns betydligt bättre alternativ tillgängliga i litteraturen.

Nils-Eric Sahlin

Hans Rosing: *Medvetandets filosofi*, Akademitratur och Schildts 1982.

Det är ett nöje att läsa Rosings bok om medvetandets filosofi. Den är mycket välskriven och en utmärkt introduktion till medvetandeproblemet. Detta problem har varit sorgligt försummat i svensk filosofi.

Boken är strukturerad efter de olika teorierna om medvetandet. Först presenteras grundproblemet, dvs problemet att förklara hur olika psykiska processer är relaterade till vår materiella kropp, via en genomgång av vad medvetandet består av. Eftersom medvetandet består av flera olika komponenter, bl a sinnes-upplevelser, känslor, tankar, minne och jagupplevelse, är det lite missvisande att tala om *ett* medvetandeproblem som Rosing gör. Det är snarare ett komplex av problem vars lösningar kan vara besläktade. Historiskt sett har ju specialproblemet med hur sinnesupplevelserna förhåller sig till den materiella omvärlden behandlats oberoende av de övriga medvetandeprocesserna.

I det andra kapitlet presenteras de filosofer som har hävdad att medvetandeproblemet bara är ett skenproblem. Framför allt diskuteras Carnap och den logiska behaviorismen, Ryles förkastande av dogmen om "spöket i maskinen" och Wittgensteins argument för omöjligheten av ett "privat språk".

Bland de medvetandeteorier som utgår från att medvetandeproblemet är ett genuint problem har man traditionellt skiljt mellan monistiska teorier, som antar *en* grundläggande "substans", vanligtvis materia, och dualistiska teorier, som förutsätter *två* fundamentalt olika substanser, dvs en materiell och en psykisk. I kapitel 3 och 4 behandlas olika monistiska materialistiska teorier. En sådan teori är epifenomenalismen, vars grundtes är att medvetandet är en bieffekt, ett epifenomen, till de materiella processerna, ungefär som röken från ett ånglok. Enligt denna teori har medvetandet ingen inverkan på de materiella processerna. Ett argument mot epifenomenalismen som är vanligt numera är att enligt den darwinistiska utvecklingsläran skulle ett sådant medvetande aldrig ha kommit till eftersom endast sådana organ eller reaktioner som bidrar till en arts anpassning kan uppstå och utvecklas.

Den mest intressanta av de materialistiska teorierna är identitetsteorin. Huvudtesen är att de psykiska processerna är identiska med vissa materiella processer i hjärnan – det psykiska och det materiella är två olika aspekter på en och samma process. Rosing går på ett intressant sätt genom olika argument som kan anföras för eller emot varianter av identitetsteorin. Ett tankeväckande argument gäller lokaliseringen av våra smärtupplevelser. Enligt identitetsteorin är mentala proces-